

Bir Türk Dış Politikası Aracı Olarak Yüksek Öğretimin Uluslararasılaşması: Büyük Öğrenci Projesi ve Türkiye Mezunları - Ayça Ergun

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Türk dış politikasında yeni açılımların belirlenmesi, siyasaların geliştirilmesi, bölge ülkeleriyle ilişkilerin yeni bir içerikle tanımlanması ve tasarlanması gerekti. Bu yeni tasarı, vizyon ve söylemle birlikte bölgesel ve bölge dışı ülkelerle olan ilişkilerin ve bu ülkelerin hassasiyetlerinin de dikkate alınması gerekliliği doğdu.

Yeni dış politika önceliklerinin belirlenmesinde ve bu öncelikleri siyasallaştıracak

araçların bulunmasında kültürel ve tarihsel ortaklık, kök, din, dil ve etnik birlik ya da benzerlik etkin rol oynayabilirdi. Orta Asya ve Azerbaycan için geçerli olan bu ortaklık ve/veya yakınlıklar aslında hafızalarda olan ancak Türkiye’de son derece sınırlı bir kesimin farkında ya da haberdar olduğu yakınlıklardı. Kaldı ki bu yakınlıkların işbirliğine dayalı dostane ilişkiler kurulmasında olumlu rol oynayıp oynamayacağını bilmek çok da mümkün değildi. Zira bölge ile Türkiye arasında aynı zamanda tarihsel bir uzaklık da bulunmaktaydı. Bu sebeple de Türkiye’nin kültürel ortaklık, benzerlik ve aşinalığı ikili ilişkilerin oluşturulmasında ve geliştirilmesinde nasıl kullanılabileceği de belirsizdi. Aynı zamanda yakınlığın içeriği ve boyutlarının araçsallaştırılması konusunda bilgi ve beceri sorunu/eksikliği bulunmaktaydı.

Özellikle Batı tarafında Türkiye’ye atfedilen “yeni büyük kardeş” rolü kapsamında Türkiye bir “başarılı, laik, ulus devlet modeli” teşkil etmekle birlikte Sovyet-sonrası dönemin istikrarsızlığı ve belirsizliği sürecinde gerekli imkânları sunmakta yetersizdi. Kaynaklar ve siyasa geliştirme olanakları sınırlıydı. Bu kapsamda yükseköğretimin araçsallaştırılması, yükseköğretim aracılığıyla yakınlık kurmak, ortaklıkları hatırlamanın ve canlandırmanın bir aracı olarak düşünüldü. Türk dış politikası dostluk, kardeşlik, kültürel yakınlık ve tarihsel bağlar ekseninde kurmakta olduğu ilişkiler ağını 1992 yılında uygulamaya konan Büyük Öğrenci Projesi Girişimi ile çeşitlendirdi.

Bu yazının konusunu Azerbaycan’daki Türkiye mezunları örneklendirmektedir. Değerlendirmeler, 1991-1993 arasında eğitim almaya gelen çeşitli meslek gruplarından 50 Türkiye mezunu ile derinlemesine mülakatlar veri alınarak yapılmıştır.

Büyük Öğrenci Projesi

Büyük Öğrenci Projesi, çok boyutlu, çok aktörlü ve çok seviyeli ortamda Türk dış politikasının önemli araçlarından biri oldu. Türk eğitim kurumlarının kurumsallığı ve kalitesi göz önüne alındığında siyasal ve ekonomik bir kopuş ve kriz döneminde olan Sovyet sonrası ülkeler için ciddi bir ihtiyacı karşılamaya yönelik bir projeydi.

Projenin amacı Avrasya coğrafyasında özellikle Azerbaycan ve Orta Asya ülkelerinden öncelikle lisans öğrencilerinin burslu olarak Türk üniversitelerinde eğitim görmelerini sağlamaktı. Dönemin şartlarında, Türk Cumhuriyetleri vatandaşları için Türkiye’de eğitim almak pek çok açıdan son derece anlamlı ve değerliydi. Özellikle yeni bir siyasal ve ekonomik düzene geçildiği, bu sebeple de toplumsal dönüşümün her alanında ciddi sorunların bulunduğu bir dönemde Türkiye’de eğitim, genç nüfus için çok önemli bir fırsattı. Türkiye’de eğitim, ekonomik kriz, yeni siyasal rejim, ulus devlet kuruculuğu gibi değişimin ve dönüşümün çok katmanlı ve çok boyutlu olduğu bir ortamda Batı tipi üniversitelerde, dünya ile uyumlu güncel müfredatla eğitim anlamına geliyordu. Bu imkân erken bağımsızlık döneminde yeni nesil için bulunmaz bir fırsat teşkil etmekteydi. Zira Sovyet sisteminden ziyade Batı ile uyumlu bir eğitim ile uzmanlaşmaları ve eğitimlerini tamamladıklarında ülkelerinde uzman olarak çalışmaları mümkün olacaktı. Büyük Öğrenci Projesi kapsamında Türkiye’ye eğitim almaya gelen ilk jenerasyon öğrenciler orta ve lise öğrenimlerini Sovyetler Birliği döneminde almışlardı. Türkiye’de okumaya gelmiş olmak kendilerine yeni bir kültür, yeni bir modernleşme deneyimi, yeni bir sosyalleşme ve hatta yeni bir ideoloji sunmaktaydı. Özellikle Sovyetler Birliği ve Sovyetliğin temsil ettiği olumsuz yargılar, yani otoriter rejimler, baskı, kısıt, sınır, kontrol ve hatta çatışma ve düşmanlık durumu söz konusu olduğundan her türlü “yeni” Türkiye üzerinden, Türkiye aracılığıyla ve Türkiye’de öğrenilmekteydi. Bu açıdan değerlendirildiğinde Türkiye tecrübesi Sovyet dışına açılmanın ilk kapısıydı ve 1992 itibariyle de alternatifsizdi. Bu proje, dönemsel zorluklar göz ardı edilirse, amacına ulaşmış bir projedir. Bu başarı, projenin 2000’li yıllarda küresel ölçeğe evrilmesinde, yani Avrasya dışı ülkelere açılmasında önemli rol oynamıştır. 2012 yılı itibariyle Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı yönetiminde “Türkiye Bursları” programına dönüşmüştür.

Nihai hedef Türkiyeci, Türkiye’ye duyarlı, Türk siyasal, toplumsal ve ekonomik kültürüne hâkim bir nesil yetiştirmek, biraz daha iddialı olmak gerekirse Avrasya ülkelerinin geleceğini şekillendirecek kadrolar yetiştirmektir.

Büyük Öğrenci Projesi bir dış politika aracıydı. Bölgede eğitim aracılığıyla bir etki alanı yaratmayı hedeflemekteydi. Eğitimli insan gücü ise bu politikayı hayata

geçirebilecek kritik kitle rolü oynamaktaydı. Nihai hedef Türkiyeciyi, Türkiye'ye duyarlı, Türk siyasal, toplumsal ve ekonomik kültürüne hâkim bir nesil yetiştirmek, biraz daha iddialı olmak gerekirse Avrasya ülkelerinin geleceğini şekillendirecek kadrolar yetiştirmektir. Proje, sonuçları çok da öngörülebilecek bir proje değildi. Zira getirisi ancak uzun dönemde değerlendirilebilecekti. Başka bir deyişle proje burs ile sınırlı, devletler arasında bir yardım projesi olarak da kalabilir, siyasal ve toplumsal getirisi hiç olmayabilirdi. Ya da Türkiye mezunları ulus devlet kuruculuğunun her alanında eğitimli ve profesyonel bir kritik kitle oluşturabilir; yeni eğitimli Batı standartlarında bürokrat ve teknokrat olarak çalışabilir ve çeşitli meslek kollarında öncü bir rol oynayabilirlerdi.

Büyük Öğrenci Projesinin hayata geçirilmesinin üstünden 28 yıl geçti. Türkiye'ye ilk gelen öğrenciler şu anda 45-50 yaş arasındaki grubu oluşturmaktadır. Projenin Azerbaycan'daki Türkiye mezunları açısından değerlendirilmesi etki ve olanakların anlaşılması bakımında önem teşkil etmektedir.

Türkiye-Azerbaycan İlişkileri Çerçevesinde Büyük Öğrenci Projesi

Erken bağımsızlık döneminde Türkiye, Azerbaycan için "çok da bilinmeyen ama hissiyat olarak en yakın olan"; "başarılı ulus devlet modeline sahip", "modern ve laik", "toplumsal refah düzeyi yüksek" bir alternatif sunmaktaydı. Türkiye yıkımdan ve dağılmadan sonra yeni bir siyasal ve toplumsal düzen üretmenin en yakın ve en başarılı örneğiydi. Bir model değilse bile bir başarı hikâyesiydi.

Türkiye-Azerbaycan ilişkileri "iki devlet-bir millet" sloganı ile özetlenen istisnai ve ayrıcalıklı bir devletler arası ilişki modelidir. Türkiye'nin Azerbaycan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülke olması ve Karabağ Çatışması konusunda her türlü uluslararası platformda Azerbaycan'a verdiği destek ile sorun Azerbaycan lehine barışçıl bir şekilde, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü sağlanarak çözümlene kadar Ermenistan'la diplomatik ilişki kurmayacağını beyan etmesi elbette bunda önemli bir rol oynamıştır. Bununla birlikte bu ilişkinin kurucu ögesinin Azerbaycan tarafı olduğunun da altının çizilmesi gereklidir. Diğer bir deyişle Azerbaycan tarihsel

geçmiş ve ortaklığı tarihsel hafızasında canlı tutarak; kendinden gelen bir doğallıkla Türkiye'yi siyasal ve entelektüel seçkinler tarafından içselleştirmiş ve bu ilişkiyi öncüllemiş olan taraftır. Türkiyeciler siyasal ve entelektüel seçkinlerin tercihlerini destekleyen bir kamuoyunun gücünü de yadsımak mümkün değildir. İki ülke arasındaki ilişkiler Ebulfez Elçibey liderliğindeki Azerbaycan Halk Cephesi iktidarı ile başlayan Haydar Aliyev ve İlham Aliyev iktidarı dönemlerinde çeşitlenen ve kurumsallaşan ilişkilere dönüşmüştür. Türkiye ve Azerbaycan'ın birbirleri için ifade ettikleri bu istisnai ve ayrıcalıklı konum özellikle bağımsızlığın ilk yıllarında son derece önemlidir.

Azerbaycan'daki Türkiye Mezunları

Erken bağımsızlık döneminde Azerbaycan için Türkiye uluslararası eğitim imkânını sağlayan tek alternatifti. Ulusal hafızada yer etmiş "kardeşlik ruhu" sebebiyle de bir güven kaynağıydı. Aynı tarihsel süreçlerin parçası olmakla birlikte dil aracılığıyla kurulan yakınlık Azerbaycan'dan gelen öğrencilerin kendilerinin "evlerinde" hissetmeleri ile sonuçlandı. Karabağ çatışmasından dolayı Ermenistan tehdidi de bu yakınlığın yeniden kurulmasından etkili oldu. Türkiye'ye gelen öğrenciler bu başarılı modelde eğitim almanın kendilerine bir esin kaynağı oluşturduğunu ve eğitimlerini aldıktan sonra ülkelerine giderek yeniden kuruluş sürecinde hizmet edeceklerine inanmışlardı. Zira eski yani Sovyet yani Rusya ne bir esin kaynağı oluşturmakta ne de bir medeniyet merkezi olarak görülmekteydi. "Hedef" ya da "hayal" yeni ulus ve devlet modelinin Türkiye mezunları aracılığıyla kurulmasıydı.

Eğitim için Türkiye'ye gönderilen öğrenciler adeta "Azerbaycan'ın bir şehrinde başka bir şehrine gider" gibi hissettiklerini ifade etmektedirler. Zira özellikle o dönemde Azerbaycan'daki Türkiye bilgisi Türkiye'deki Azerbaycan bilgisinden kat kat fazlaydı. Türkiye mezunları için, Türkiye ve Türkler "kendilerinki" idi, "yabancı" sayılmıyorlardı, hepsi "hoş geldiniz" ile karşılanmışlardı, "hepsine kol kanat gerilmiş, hepsi korunmuş kollanmışlardı". Türkiye'de eğitim fırsat, kalkınma, kariyer imkânı, bilgi ve eğitim demektir. Aynı zamana ülkelerinin savaşta olduğu, yaşlılarının asker olduğu bir dönemde eğitim görmüş olmaktan dolayı kendilerini ülkelerine karşı borçlu hissetmekteydiler. Özellikle bağımsızlığın erken

dönemlerindeki savaş, güvensizlik, kaos, belirsizlik ve istikrarsızlık ortamında Türkiye’de eğitim “iyi üniversitelerde uluslararası standartlarda öğrenme”, “dünyayı tanıma için bir kapı”, “hayat standardını yükseltmek için bir araç”, “iyi bir meslek için garanti” anlamına gelmektedir. Kısaca Türkiye “bir çeşit Batı’ydı”. Türkiye deneyimi, 1991-1993 arasında gelen ilk nesil lisans öğrencileri için “ufuk açıcı” olarak nitelendirilmektedir. Dilsel ve kültürel yakınlık, özellikle ilk gelen grup öğrencilere “sıcak hoş geldin” ve “sahip çıkma” ve “kucak açma”, ve “yol gösterme” ve “destek olma” ve “göz kulak olma” ve “bakma” aslında Azerbaycanlılığın nerede başladığını ve Türkiyeliliğin nerede bittiğini ayırtılabilmeyi pek de mümkün kılmamaktaydı.

Yükseköğretimin uluslararasılaşması deneyimi Azerbaycanlı Türkiye mezunları için daha yerel ve yarı uluslararası olarak değerlendirilebilir. Türkiye atlama taşı ve köprü niteliğini taşımaktadır. Zira Azerbaycan mezunları uluslararasılaşmayı kendilerine daha yakın daha yerel ve hatta daha “ulusal” bir ortamda deneyimlemişlerdir. Herhangi bir Batı ortamında hissedecekleri gibi “yabancı” ve “dışardan” hissetmemişlerdir ve kendi ifadeleri ile “son derece nitelikli bir öğrenim süreci” deneyimlemişlerdir. Bu sebeple eğitimlerine ya da mesleki formasyonlarına daha ileri aşamada devam etmek isteyenler için Türkiye deneyimi kariyerlerinde bir atlama taşı niteliğindedir. Aynı zamanda, üst düzeylerde (yüksek lisans ve doktora) eğitimlerine devam etmek isteyenler için de Türkiye’de aldıkları nitelikli eğitim, Batı ülkelerinde eğitime devam için bir atlama taşı niteliğindedir. Türkiye mezunlarından Batı Avrupa ve Amerika’da eğitimlerine devam edenler herhangi bir uyum sorunu çekmediklerini, eğitim düzeylerinin yeterli olduğunu ifade etmektedirler.

Diğer bir deyişle, Türkiye’deki ulusal aidiyet ve ulusal kimliğin belirleyicileri ile tanışıklık aynı zamanda devletin kurumsallaşması ve işleyişi, Türkiye’ye ilişkin etkileyici örnekleri teşkil etmektedir.

Türkiye’de eğitim almak sadece formasyon ve mesleki donanım çerçevesinde değerlendirilmemelidir. Sovyet rejiminden yeni çıkmış olan, Sovyet ve temsil ettiği her şeye karşı çıkan ve hatta Sovyetler Birliği temsilinde Rusya karşıtı

milliyetçi ve Türkçü bir söylemlili halk hareketi sonucunda bağımsızlığın ilanına tanık olan bir nesil için Türkiye’de olmak ve Türkiye’de okumanın da birtakım duygusal ve idealleştirilmiş boyutları da bulunmaktaydı. Zira bu nesil için Türkiye’nin ulus devlet oluşumu bir örnek teşkil ediyordu. Bu sebeple ilk dönem Türkiye mezunlarının çoğu kendilerini “milliyetçi”, “vatanperver” ve “ulusal kimliklerinin farkında” olarak tanımlamaktadırlar. “Milliyetçiliği ve devletçiliği Türkiye’de öğrenme” en sık ifade edilen değerlendirmeler arasındadır. Diğer bir deyişle, Türkiye’deki ulusal aidiyet ve ulusal kimliğin belirleyicileri ile tanışıklık aynı zamanda devletin kurumsallaşması ve işleyişi, Türkiye’ye ilişkin etkileyici örnekleri teşkil etmektedir.

2020 itibariyle Azerbaycanlı öğrenciler ilk gelenlerin gördüğü ilgi ve ihtimama sahip değiller. Uluslararası öğrenci havuzunda bir gruplar yani Türkiye’yi ve Türkiye’de okumayı Türkiye’ye ilk gelenlerle aynı şekilde deneyimlemiyorlar. Kaldı ki onlar sadece Türk tarafına bağımlı değiller. Türkiye’de okuyan, çalışan ve yerleşik olan bir Azerbaycan diasporasının içindeki destek mekanizmalarından yararlanabiliyorlar. Teknolojinin sağladığı imkânların yanı sıra ucuz hava ve deniz yolu alternatiflerini değerlendirebiliyorlar. Diğer bir deyişle yeni nesil, ilk nesil öğrencilere göre daha “az Türkiye’de”, daha “az Türkiyeli”...

Türkiye mezunu ne demektir? Mezunların değerlendirmelerine göre “iyi eğitimli”, “ahlaklı”, “uzman”, “milliyetçi”, “devletçi” ve biraz da “muhafazakâr” demek. Mezunlar sosyal dayanışma ağlarına sahipler. Genel Türkiye mezunları topluluğunun yanı sıra okul ve şehir esasından da kurulan mezun dernek ve grupları mevcut. Bireysel ve aile arası sosyalleşmeleri sık, birbirlerinden haberdarlıkları fazla, dayanışma örüntüleri yoğun, haberleşme araçları çeşitli. Türkiye mezunları bir daha seçme şansına sahip olsalar “yine Türkiye’de okumak istediklerini” ve “çocuklarını da Türkiye’de okutmak” istediklerini ifade ediyorlar.

Türkiye mezunu kimdir? Türkiye mezunları Türkiye’yi takip eden bir gruptur. Türk siyaseti, Türk popüler kültürünü yakından bilir, gazeteleri okur, televizyondaki haber programlarını ve dizileri takip eder. Türkiye’de kurmuş olduğu arkadaşlık ilişkilerini ve profesyonel işbirliklerini takip eder. Sonuç olarak Türkiye mezunları, Azerbaycan’da tarihsel kökeni olan Türkiyeciliğin, Türkiye

duyarlılığının yeniden üretilmesi ve güçlendirilmesini sağlayan esas kitlelerden biridir.

2020 itibariyle Büyük Öğrenci Projesi Türkiye Mezunları ile son derece ciddi bir önemli kitleye ulaşmıştır. Profesyonel hayatın, ekonominin ve siyasetin çeşitli alanlarında faaliyet gösteren bu mezunların takibinin yapılması projenin başarısı açısından son derece büyük önem taşımaktadır. Zira amacı Türkiyeli, Türkiyeci seçkinler yetiştirme olan projenin mezunların hangi alanlarda faaliyet gösterdiklerinin, çalıştıklarının, ürettiklerinin bilinmemesi bu projenin iddialı amacının gerçekleştirilmesinin önünde ciddi bir engel teşkil etmektedir. Bugün uygulanmakta olan Türkiye Bursları Programı kapsamındaki öğrencilerin takibi daha etkili siyasaların geliştirilmesinde faydalı olacaktır.

Dr. Ayça Ergun Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde öğretim üyesidir. ODTÜ Karadeniz ve Orta Asya Ülkeleri Araştırma Merkezi (KORA) başkan yardımcısıdır. Sovyet sonrası dönemde Kafkasya'da siyasal ve toplumsal değişim, devlet-toplum ilişkileri, ulus-devlet kuruculuğu, sivil toplum, demokratikleşme, uluslararasılaşma ve Azerbaycan-Türkiye ilişkileri konularında çalışmaktadır.

Bu yazıya atıf için: Ayça Ergun, “Bir Türk Dış Politikası Aracı Olarak Yüksek Öğretimin Uluslararasılaşması: Büyük Öğrenci Projesi ve Türkiye Mezunları”, *Panorama*, Çevrimiçi Yayın, 12 Mayıs 2020, <https://www.uikpanorama.com/blog/2020/05/12/bir-turk-dis-politikasi-araci-olarak-yuksek-ogretimin-uluslararasilasmasi:-buyuk-ogrenci-projesi-ve-turkiye-mezunlari/>

Telif@UIK*Panorama*. Bu yazının tüm çevrimiçi ve basılı telif hakları *Panorama* dergisine aittir. Yazıda yer verilen görüşler yazarına/yazarlarına aittir. UİK Derneğini, *Panorama* Yayın Kurulunu, dergi editörlerini ve diğer yazarları bağlamaz.